

О.С. Наконечна, к.е.н, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку,
Міжнародний університет фінансів

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІСЛАМСЬКИХ БАНКІВ

Дана стаття присвячена дослідженню процесу становлення та розвитку ісламського банківництва у світовій фінансовій системі. Особливу увагу приділено філософії, цінностям, принципам та особливостям діяльності ісламського банківського сектору. Проведено детальний аналіз продуктів ісламських банків, подано визначення основних обмежень, поширених на банківські операції, які забороняють спекулятивну поведінку, невиправданий ризик та взагалі отримання доходів, що не ведуть до реального приросту добробуту суспільства. Розкрито досвід роботи ісламських банків у немусульманських країнах та наведено основні перешкоди їх імплементації у західну фінансову культуру. На основі узагальненої практики розвитку мусульманських фінансів обґрунтовано переваги та недоліки функціонування ісламського банківництва. Результати дослідження дозволили запропонувати ряд заходів щодо перспектив впровадження продуктів ісламських банків у вітчизняну банківську систему, як альтернативних джерел фінансування розвитку економіки.

Ключові слова: ісламський банк, мушарака, сукук, мудараба, мурабаха, салам, гарар, майсир, ріба.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Феномен ісламського банківництва отримав досить широке поширення у світі. Ісламські банки зарекомендували себе як фінансово стійкі та прибуткові установи, що діють на принципах соціальної відповідальності і сприяють економічному зростанню як мусульманських та і немусульманських країн. Їх банківські продукти являються альтернативою традиційним, а капітал є достатньо конкурентноздатним на світовому фінансовому ринку, незважаючи на певну специфіку та труднощі їх адаптації до міжнародної практики. Саму тому, вивчення особливостей функціонування ісламських банків, їх вихід на традиційні ринки та можливість використання у вітчизняному банківництві є актуальним і представляє практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідженню особливостей діяльності ісламського банку як інноваційного напрямку сучасного банківництва присвячено багато праць зарубіжних авторів. Е.Делан, К.Кемпбелл, Е. Рід, Р.Коттер, Л.Красавіна, І.Королев, Н.Лівенцев,

Р.Сміт, Л.Харріс розглядали комплексний розвиток ісламського банку в якості елемента всієї світової економічної системи. Проблема та перспективам розвитку ісламських банківських установ в мусульманських країнах присвячені роботи таких науковців як М.Анвар, Р.Вільсона, Ф.Вогеля, М.Кафа, Ф.Кана, А.Мірагора, М.Маннана, Ф.Мура, Д.Райта, Н.Рея, М.Сіддікі, М.Фарукі та У.Чапри.

Серед сучасних вітчизняних доробок варто виділити роботи В.П. Вишневого, Е.Н. Вишневої, Д.О. Грицишина, Н.Е. Лезеги, О.М. Мозкового, С.В. Сембера, В.С. Стойко, О.В. Субочева, О.М. Юркевича, які розглядають сутність та особливості розвитку ісламського банківництва у світовій фінансовій системі. Праці Ю.О. Ольвінської, В.В. Корнеєва, Б.І. Пшик, А.В. Чередниченка, О.А. Чугуєва, І.В. Шамова присвячено детальному дослідженню ісламських банківських продуктів. Наукові статті Н.М. Пантелеєва, В.І. Сідорова, О.А. Сугуняко окреслюють проблеми та перспективи розвитку ісламського банкінгу у світовому масштабі і на рівні вітчизняної банківської системи.

Незважаючи на високий рівень розроблення окресленої тематики зарубіжними авторами, вітчизняні науковці в основному проводять дослідження лише щодо обґрунтування необхідності застосування окремих елементів

ісламської банківської системи у роботі вітчизняних банків. Разом з тим проведені вченими дослідження, які присвячені ісламському банківництву, не можна вважати завершеними. Недостатня теоретична розробленість комплексу завдань, пов'язаних із функціонуванням ісламського банкінгу та перспективам його впровадження на українському банківському ринку, зумовлюють необхідність їх додаткового розкриття.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд особливостей зародження та функціонування ісламських банків, виявлення практичних результатів їх діяльності та рівень залучення цих фінансових інститутів в світову фінансову архітектуру.

Виклад основного матеріалу дослідження із обґрунтуванням одержаних наукових результатів. Ісламський банкінг являє собою систему ведення банківської діяльності заснованої на шаріаті – сукупності основних правил та законів мусульманського суспільства. Істотною особливістю шаріатського права є заборона на укладання аморальних угод, взяття відсотків за банківськими операціями, високий рівень соціальної справедливості.

У світовій фінансовій системі ісламський банкінг пройшов декілька етапів, від становлення і розвитку, до виходу на ринки неісламських країн. Він бере свій початок з часів появи вчення пророка Мухамеда – трактату про заборону лихварської діяльності. Перший ісламський банк виник у 1963 р. в Єгипті в місті Міт Гамр. Ощадний банк «Mit Garm Bank» займався операціями зі зберігання і накопичення коштів фізичних осіб з подальшим інвестуванням, наданням безстрокових кредитів фермерам та обслуговував периферійні райони країни. У 1971 р. було створено новий фінансовий інститут «Nasser Social Bank» на основі указу уряду Єгипту про банківську діяльність. Основне призначення вказаної установи – введення бізнесу на принципах шаріату [12].

У тих же 70-х роках почали функціонувати багато ісламських банків на Близькому Сході («Дубай Ісламік Банк» – 1975 р., «Файзел Ісламік Банк» у Судані -1977 р., «Файзел Ісламік Банк» у Єгипті – 1977 р., «Бахрейн Ісламік Банк» – 1979 р.). В Малайзії такі установи з'явилися у 1983 р. для акумуляції заощаджень мусульманського

населення на хадж [2, с. 207]. В Європі перший ісламський банк було створено в 1978 р. у Люксембурзі, а в 1981 р. ідентичну установу засновано і в Швейцарії [10].

Аналізуючи історичні факти зародження ісламського банкінгу визначено основні причини його становлення: особливості законодавчої бази мусульманських країн; економічні зміни, які пов'язані з експортом нафти країнами Перської затоки [12]; різкий вибух релігійної свідомості ісламського суспільства, так зване "ісламське відродження", і як наслідок ріст числа орієнтованих на іслам урядів, організацій, освітніх закладів та банків; збільшення потреби в ісламських кредитних установах в останні роки, що обумовлено процесом збільшення кількості мусульман у Європі та США; розуміння того, що ісламські фінанси в силу принципів свого функціонування (безпроцентне фінансування, заборона на здійснення ризикових операцій) можуть сприяти укріпленню фінансової стабільності глобальної економіки [1].

Всього у світі нараховують понад 400 ісламських банків та небанківських фінансових установ, 50% яких зосереджено в країнах Близького Сходу і Північної Африки. Друге місце і 30% ринку займає регіон Південної та Південно-Східної Азії (Іран, ОАЕ, Малайзія, Саудівська Аравія, Бахрейн та інші). Так, наприклад у Бахрейні функціонує близько 35 установ. Для порівняння, у Кувейті – 15, в ОАЕ – 14, у Саудівській Аравії – 10, у Катарі – 3 установи. На третьому місці за кількістю банківських установ знаходиться регіон Африки на південь від Сахари якому належить 15% ринку [5, с.315].

Розглядаючи регіональну градацію ісламських банків за обсягами активів визначено, що 77% їх зосереджена в регіоні Близького Сходу і Північної Африки, за ними слідує Азія (18%), Європа (4%) і країни Африки на південь від Сахари (менше 1%). Варто також зазначити, що грошових ресурсів на депозитах в банках Кувейту більше, ніж у банках Саудівської Аравії, Абу-Дабі та Катару разом взятих. Кувейт взагалі признано флагманом у сфері довгострокового капіталовкладення за кордоном [5, с.315].

Відомо, що середній темп зростання активів ісламських банків становить близько 15-17%. Зрівняємо, у західних банках цей показник становить менше 3%. Але, незважаючи на

швидкий темп зростання активів ісламських банків, їх питома вага в більшості ісламських країн все ж відносно невелика. Так, наприклад, їх частка по відношенню до активів традиційних банків у Кувейті становить 38,9%, у Катарі – 26,1%, в Ємені – 33%, у Малайзії – 23%. Менше 10% всіх банківських активів припадає на ісламські банки в таких країнах, як Бахрейн, Йорданія, Пакистан, Єгипет, Оман, Туреччина, Індонезія. І лише в двох ісламських країнах частка ісламських банків в структурі всієї банківської системи знаходиться на рівні від 49% (Саудівська Аравія) до 100% (в Судані та Ірані) [12].

Більшість ісламських банків відносно невеликі, але в цілому добре капіталізовані і ліквідні, хоча ступінь ліквідності варіюється у залежності від регіону і їх частки на ринку. Коефіцієнт достатності ісламського банківського капіталу, зазвичай, значно перевищує нормативні вимоги. З точки зору прибутковості, рентабельність активів банківських установ також позитивна: банки, що працюють в Африці, країнах Перської затоки, Ірані і Азії, є більш прибутковими, ніж банки в інших регіонах. Одна з можливих причин такого розподілу полягає в тому, що деякі банки в цих регіонах є державними і в основному фінансують державні підприємства і державні проекти [4].

Лідером ісламського банкінгу Європи є Великобританія, за рахунок великої мусульманської общини (2 млн осіб). «Islamic Bank of Britain» відкрито в Лондоні у 2002 р. [12, с. 49-50]. Взагалі західні банки останнім часом активно відкривають ісламські відділи (вікна) у своїх структурах. У Люксембурзі відкрито багато інвестиційних установ, так як країна має високий рівень захисту інтересів іноземних інвесторів. Швейцарія має також значну кількість ісламських банків та офшорів [8]. Ісламські підрозділи існують у британському «HSBC» (HSBC Amanah), французькому «BNP Paribas» (BNP Paribas Najmah) і «Societe General» та у німецькому «Deutsche Bank». Послугами ісламських банків користуються значна кількість транснаціональних корпорацій, такі як «IBM», «General Motors», «Daewoo» та інші [3]. Проте західні фінансові інститути в ісламських країнах не користуються значним попитом.

У США ісламський банкінг представлений не лише фінансовими інститутами, але і освітніми

зкладами та програмами. Наприклад, Гарвардський університет щороку проводить форум ісламського фінансування. Взагалі ісламські фінансові установи в США представлено у 35 штатах. В основному вони спеціалізуються на фінансуванні малого та середнього бізнесу, іпотечному кредитуванні.

На пострадянському просторі ісламські банки почали працювати в Росії з 1997 р. Перший мусульманський банк «Бард-Форте» спеціалізувався на торгівлі з країнами Африки та Азії. В Казані відкрито Центр партнерського банкінгу у 2016 р., який функціонує на засадах шаріатського права [5].

Казахстан став першою країною СНД, що впровадила законодавство в області ісламського фінансування. В 2009 р. був прийнятий закон «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Республіки Казахстан з питань організації та діяльності ісламських банків і організації ісламського фінансування» [3]. На сьогоднішній день казахстанський ісламський банківський сектор представлений тільки одним банком – «Al Hilal Islamic Bank», який зареєстровано в 2010 р. [10]. Незважаючи на це, ісламська банківська справа в країні як і раніше знаходиться на початковій стадії розвитку.

У Киргизстані сьогодні діє 16 нормативних актів, що регулюють діяльність ісламських банків. З 2008 р. в країні працює банківська установа «ЕкоІсламікБанк». В Азербайджані ісламські банки в останні роки були представлені лише окремими філіями, а багато видів операцій здійснювалися у формі традиційних операцій ісламських банків, але лише в межах чинного законодавства [16; с. 93]. У 2008 р. також була заснована Каспійська міжнародна інвестиційна компанія, що діє на принципах ісламського фінансування [5].

Досліджуючи сектор ісламського банківництва в неісламських країнах варто виокремити основні перешкоди щодо його розвитку. По-перше, це невизначеність статусу ісламських банків у банківському законодавстві немусульманських країн, яка обумовлена в першу чергу існуючими відмінностями ісламської і традиційної банківських систем, принципами та методами здійснення банківських операцій. Це пов'язано також з тим, що ісламські банки змушені діяти в середовищі, де закони, правила і

норми служать економіці, засновані на позиковому відсотку.

По-друге, труднощі у розширенні інвестиційної діяльності на кредитних ринках, перш за все, індустріально розвинених країн. Така ситуація зумовлена сильною міжбанківською конкуренцією, особливо з боку транснаціональних банків, що володіють сильними конкурентними перевагами.

По-третє, в силу специфіки діяльності ісламського банкінгу, яка передбачає необхідність розподілу прибутків і збитків, банки пред'являють жорсткі вимоги до системи моніторингу за позичальником. Це може бути не завжди їм вигідно, оскільки призводить до підвищення ризику використання інсайдерської інформації.

По-четверте, на відміну від традиційної банківської системи, яка знаходиться в динамічному розвитку і пропонує все більш сучасні банківські продукти, ісламські банки не мають подібної мобільності. Це обумовлено тим, що не кожна з фінансових послуг може бути запропонована через дії шаріатських заборон на певні операції (рібу, гарар або майсир), а також необхідністю тривалого узгодження нового продукту з шаріатською радою [1].

Розглядаючи ісламський банкінг з позиції успішності діяльності звернемо увагу на матеріали видання «Global Finance». Згідно його досліджень за 2017-2018 рр. найуспішнішим ісламським банком, у континентальному розрізі, в Африці визнано «Al Baraka Banking Group», в Азії – «Maybank Islamic», на Близькому Сході – «Qatar Islamic Bank», в Європі – «KT Bank». Найкращими ісламськими банківським установами по країнам являються: Афганістан («Afghanistan International Bank»), Алжир («Banque Al Baraka D'Algérie»), Бахрейн («Al Baraka Bank Bahrain»), Бангладеш («Islami Bank Bangladesh»), Йорданія («Jordan Islamic Bank»), Єгипет («Abu Dhabi Islamic Bank Egypt»), Індонезія («Bank Muamalat Indonesia»), Казахстан («Al Hilal Islamic Bank»), Тайланд («Islamic Bank of Thailand»), Малайзія («Maybank Islamic»), Пакистан («Meezan Bank»), Сінгапур («OCBC Bank»), Туніс («Al Baraka Bank Tunisia»), Турція («Kuveyt Türk Katilim Bankasi»), ОАЕ («Emirates Islamic»).

До критеріїв оцінки віднесено приріст активів, прибутковість, географічне покриття, стратегічні зв'язки, розвиток нових бізнес-проектів, інноваційність банківських продуктів. Крім того, враховувалися думки фондових аналітиків, банківських консультантів і експертів реального сектора економіки [13].

Окресливши деякі аспекти створення, розміщення та рейтингування ісламських банків перейдемо до розкриття основ їх функціонування. Взагалі філософія ісламського банкінгу полягає у веденні законного бізнесу на засадах рівності, справедливості та чесності. Основними цінностями ісламських банків є соціальна ефективність, розвиток підприємництва, ділових якостей, торгівлі та комерції. Факторами успіху ісламського банкінгу виділено надлишок фінансових ресурсів нафтоекспортних арабських країн та кредитування на взаємно вигідних умовах участі в прибутках. Принципами ісламського банкінгу є довіра, повага, розподіл ризиків, дотримання взятих на себе зобов'язань, справедливий розподіл прибутку [5].

До специфічних параметрів діяльності ісламських банків віднесено відсутність позикового відсотку, заборона на укладення ф'ючерсних та опціонних угод. Фінансові операції здійснюються на основі пайової участі та відповідальності всіх сторін. Банківські установи напряму зацікавлені у спроможності позичальників, а тому і вимоги до останніх досить жорсткі. Ретельно вивчаються всі перспективи проекту і ділові якості позичальника. Банк не вимагає заставного майна від клієнта.

Кожен банк має релігійних радників, які входять до шаріатської наглядової ради. Рада виконує такі повноваження як перевірка банківських операцій на відповідність шаріату, сертифікація фінансових інструментів, сплата та перевірка закяту (річний податок на користь бідним – 2,5%); формування рекомендацій щодо розподілу доходів та витрат між інвесторами та банком.

Інвестують банки як правило у виробничу сферу, значну уваги приділяють оцінці ризиків реалізації інвестиційного проекту, моніторингу використання позикових ресурсів. У вказаній системі відсутнє безвідповідальне кредитування, а отже, функціонує дієвий механізм мінімізації

ризиків. Ісламський банкінг характеризується відсутністю «фінансових пірамід».

Ісламські банки прагнуть до стандартизації засобів управління та контролю. Для таких цілей у 1975 р. створено Ісламський Банк Розвитку, до складу якого входять 57 країн, зі статутним капіталом у розмірі 45 млн дол.. Призначенням банку, окрім окресленого, є підтримка економічного та соціального прогресу в мусульманських країнах виходячи з основ ісламу. Банком засновано численні фонди допомоги мусульманським общинам в немусульманських країнах світу [10].

Також існує ряд фінансових установ, які безпосередньо займаються стандартизацією, регулюванням та рейтингуванням в сфері банківської діяльності. Серед них можна виділити такі: AAOIFI, «The Islamic Finance Service Board» (IFSB), «The International Islamic Financial Market», «Council for Islamic Banks and Financial Institutions» (CIBAFI), «Arbitration and Reconciliation Centre for Islamic Financial Institutions» [16, 17].

Ісламські банки мають свої специфічні продукти. Серед них можна виділити такі основні: 1) мудараба є аналогом депозиту – передача грошових коштів банку із метою отримання прибутку від реалізації проекту. Особливістю або відмінністю від класичного депозиту є володіння вкладником точної інформації про використання коштів. У практиці діяльності ісламських банків прийнято розділяти мударабу на обмежену і необмежену. В першому випадку передбачається самостійний вибір клієнтом об'єкта інвестиції, а в другому банк визначає напрям інвестування коштів вкладника. Крім того, мудараба може бути спеціальною і загальною. Якщо клієнт прагне індивідуального підходу до інвестування та управління інвестиційними ресурсами в рамках конкретного проекту застосовують спеціальну мударабу. У протилежному випадку застосовується загальний договір мудараби. Мудараба звичайно застосовується для фінансування коротко- та середньострокових інвестиційних проектів (наприклад, в торгівлі) і в операціях з цінними паперами.

1. мушарака – специфічний вид проектного фінансування, за якого банк отримує частку прибутку від проекту у вигляді оплати за

управлінський досвід та роботу. Існують два види мушарака в залежності від обсягу прав сторін по договору: партнерство на основі рівності (муфавада) і партнерство на комерції (айнан). При використанні такого різновиду мушарака, як муфавада, партнери вносять рівні частки в капітал і мають рівні права у розпорядженні майном. У партнерстві типу айнан сторони не рівні ні в капіталі, ні у повноваженнях по управлінню майном. Як правило, один з учасників має значну частку в капіталі і управляє справами компанії, а інший, хоча формально і може брати участь в управлінні, але фактично не впливає на прийняття рішень. Як правило договір мушарака використовується для спільної інвестиційної діяльності, вкладень у нерухомість та сільське господарство.

2. мурабаха – операція, яка передбачає виділення банком коштів на придбання товарів для клієнта і їх перепродаж за вищою ціною. В порівнянні з формами фінансування, в основі яких закладено принцип поділу збитків і прибутків (мушараха і мудараба), для мурабаха характерний невисокий ризик, оскільки цей спосіб фінансування відрізняється короткостроковістю. Договір мурабаха банки застосовують для купівлі сировини, обладнання, будівель, землі, активів у третіх осіб і перепродаж їх клієнту.

3. салам, або бай ас-салам – договір купівлі-продажу товарів з відстроченою поставкою і з заздалегідь обумовленою вартістю товару, який продавець (банк) зобов'язується поставити покупцеві. По суті, договір салам є авансовою формою фінансування, в якій одна сторона (банк) виступає замовником, а інша сторона -виконавцем (підрядником). На основі договору бай ас-салам банк кредитує виконавця, і на останнього накладається боргове зобов'язання. Договір вважається виконаним після здачі банку виготовленого товару. Предметом договору є рухоме майно, яке може бути оцінено за якістю, кількістю і вкладеному в його виробництво праці. Вигода банку заключається в тому що він отримує товар за ціною нижче тієї, за якою можна придбати даний товар на ринку.

4. істісна – банківський продукт, який був створений для фінансування масштабних і тривалих проектів. Відмінність контракту істісна від контракту салам полягає в тому, що

постачальником товару є вже не клієнт, а безпосередньо банк, а плата за товар надається не у вигляді одноразової виплати до отримання покупцем товару, а поетапно, у міру виконання роботи виробником товару. Особливістю цього виду ісламського фінансування є складання графіка виконання робіт і його неухильне дотримання в ході його реалізації. Сьогодні договір істисна застосовується для фінансування великих промислових проєктів, покупки дорогого обладнання, а також в житловому будівництві.

5. іджара – договір, який аналогічний лізингу в традиційній фінансовій системі. За умовами даного договору одна сторона – банк (лізингодавець) – здає в оренду майно іншій стороні (лізингоодержувачу) на певний термін, протягом якого лізингоотримувач виплачує банку винагороду у вигляді платежів, розмір яких узгоджується заздалегідь.

6. кард аль хасан (безвідсоткова позика) в операціях ісламських банків виконує скоріше релігійну, ніж економічну функцію. Дану форму фінансування можна розглядати як матеріальну допомогу на поворотній основі, яка може надаватися приватним особам для різних цілей – отримання освіти, одруження або для надання можливості відкрити свою справу. Система безвідсоткового кредитування поширюється також і на підприємства, яким банки видають короткострокові кредити. Важливо зазначити, що ісламський банк надає кредити кард аль хасан підприємствам з урахуванням їх рентабельності і тільки якщо вони протягом тривалого періоду співпрацювали з банком.

7. сукук – ісламські безвідсоткові облігації, сертифікати участі, техніка випуску яких аналогічна з традиційними облігаціями, особливістю якої є її структурування відповідно до принципів шаріату. Він є найпоширенішим інструментом ісламського банкінгу. Потенційні клієнти – невеликі компанії, які працюють у капіталомістких галузях. За даними «BMB Islamic» цей інструмент займає 11,3% від загального обсягу фінансових продуктів [4].

Фінансові продукти ісламського банкінгу, розглянуті вище, не завжди використовуються в банківській дійсності. Найчастіше етико-правова основа ісламських фінансів входить в протиріччя з сформованою практикою фінансових ринків. Це пов'язано з високим ступенем невизначеності,

інформаційною асиметрією і переважанням приватного інтересу над громадським.

Ісламський банкінг значною мірою орієнтований на отримання доходу не від інвестиційної діяльності (мушарака), а за рахунок прибутку від реалізації товару (мурабаха). Якщо розглядати структуру портфеля банківських послуг ісламських банків більше 75% займають операції у формі мурабаха. На другому місці лізинг (іджара) – близько 11%, частки договорів на основі розподілу прибутку (мубарака і мудараба) знаходяться на рівні трохи більше 4 і 1% відповідно. Частка договорів кард аль хасан становить всього лише 1% [14].

Так як діяльність ісламських банків базується на мусульманському праві, основою якого є шаріат, існує ряд обмежень, які поширюються на фінансові операції банків. До таких віднесено: 1) гарар – заборона навмисного ризику (продаж сумнівного товару, товарів за невідповідною ціною, без точного опису або попередньої перевірки, нееквівалентний бартерний обмін), але це не означає заборону економічного ризику; 2) майсир – обмеження угод із забороненими товарами: алкоголь, азартні ігри, страхування, тютюн, свинина; 3) ріба – заборона на позиковий відсоток з боргу, за якого гроші повинні бути лише мірою вартості товару (заборона на: будь-яке збільшення розміру кредиту або нарахування позикового відсотка, в тому числі і в разі прострочення боргу позичальником; стягування плати понад фактичних витрат за оформлення та обслуговування кредиту; обіг облігацій всіх видів, в тому числі і з нульовим купоном; емісію кредитних карт в разі нарахування відсотків за наданими в кредит сумами; нарахування відсотків за всіма видами вкладів у банках за винятком вкладів довірчого інвестування); 4) бай ал-калібіан-калі – заборона перепродажу боргу, наприклад форвардного контракту з відстрочкою платежу [9].

Отже, з вищевикладеного встановлено, що правила системи ісламських фінансів забороняють спекулятивну поведінку, невиправданий ризик, невизначеність і азартні ігри, так як доходи, отримані в результаті подібної діяльності, не ведуть до реального приросту добробуту суспільства.

Враховуючи практику функціонування ісламських банків визначено основні особливості їх діяльності [6, с. 112]: надання послуг своїм клієнтам незалежно від їх статусу; отримання прибутку в основному за рахунок комісійних операцій; оплата за послуги виходячи з фактичної вартості витрат на послуги; спрямовання роботи банку виключно на соціально-економічний розвиток економіки, викорінення жебрацтва, а не на максимізацію прибутку; відмова від участі в заборонених операціях та угодах; прозора діяльність банку, зрозуміла для клієнтів; високий рівень соціальної відповідальності, моральної та матеріальної мотивації; ставлення з розумінням до фінансових труднощів клієнтів [9]. Стосовно останнього, у 2015 р. Банк Катару під час місяцю рамазану оголосив про відстрочку платежів по автокредитах на 30 днів. Таке рішення пов'язане з тим, що за результатами досліджень у цей період витрати населення перевищують доходи [4].

Соціальна діяльність банків передбачає формування та адміністрування фондів, спеціальних заощаджень для різних благодійних цілей, надання благодійних кредитів, пожертв для мечетей, гуманітарну допомогу, фінансування освітніх програм, програм охорони здоров'я та релігійного просвітництва. Прикладом соціальної роботи банків є фонд «Ісламі Банк Фаудейшн» започаткований «Ісламі Банк Бангладеш», який профінансував створення низки лікарень, сервісних та професійних центрів. Банк «Муамалат Індонезія» через фонд «Байтульмаал Муамалат» має досить успішну програму «В-ВМТ» – мікрофінансування малого бізнесу, стипендіальну програму «В-Smart» та програму «В-Care» – допомога постраждалим при стихійних лихах, пожежах та повенях [6, с. 313-314].

Результати дослідження основ організації ісламських банків надали можливість окреслити ключові переваги їх функціонування. По-перше, ісламські фінансові банківські інститути більш стійкі до економічних криз, оскільки норми шаріату забороняють їм інвестувати в надмірно ризикові фінансові інструменти. Заохочення до розподілу ризиків і прибутків, підтримка інвестицій в діяльність щодо створенню реальних матеріальних активів, обмеження інвестування в активи з високою часткою позикових коштів, – всі ці фактори сприяють фінансовій стабільності

ісламських банків. По-друге, існує тісний зв'язок ісламських банків з реальним і торговим секторами, який перешкоджає фінансовим спекуляціям. Яскравим прикладом подібних угод є спекулятивні угоди, які здійснюються на фінансових ринках, на яких гроші не проходять через процес продуктивного використання, а вкладаються в інструменти, що не мають в своїй основі реального активу. По-третє, оскільки ісламські фінансові установи не займаються процентними операціями, їх фінансування в меншій мірі залежить від зміни процентних ставок у порівнянні зі звичайними банками, хоча вони не повністю ізольовані від процентного ризику.

Незважаючи на ряд наведених позитивних аспектів діяльності ісламських банківських установ існує певний перелік проблем, які негативно впливають на їх розвиток.

1. Проблеми на рівні суспільства: відсутність єдиних стандартів регулювання діяльності ісламських банків; загроза використання капіталу ісламських банків для фінансування тероризму.

2. Проблеми на рівні країн їх розміщення та діяльності: відсутність в національному законодавстві більшості країн світу норм права, які враховують принципи шаріату та специфіки ісламських фінансових продуктів; недостатній розвиток ринку міжбанківських кредитів (традиційні міжбанківські кредити заборонені шаріатом, а тому недоступні ісламським банкам у випадку проблем з ліквідністю); відсутність системи страхування вкладів.

3. Проблеми на рівні банків: невеликі обсяги діяльності, низька забезпеченість власним капіталом для подальшого активного нарощування банківських активів; недосконалість системи управління ліквідністю, орієнтація на отримання доходу не від інвестиційної діяльності, а за рахунок прибутку від реалізації; низька територіальна диверсифікація ісламських банків; вузький асортимент ісламських фінансових послуг порівняно з традиційними банками, недосконалість банківського нагляду та регулювання.

Отже, як показує практика, ісламські банки, за весь період їх функціонування, внесли неоціненний вклад в економічний розвиток, як ісламських так і інших неісламських країн. З

однієї сторони, ефективність ісламського банкінгу значно перевищила очікування їх засновників, а самі банки стали важливим елементом фінансування економік країн Перської затоки та Малайзії. З іншого боку, значна частина їх діяльності пов'язана з торгівлею, а не з проектами в області розвитку. І крім того вигоди від такого банкінгу отримують лише обмежене коло населення.

В Україні, нажаль, на даний момент відсутній сегмент ісламського банкінгу. Це обумовлено такими причинами як невідповідність українського законодавства принципам ісламського банкінгу, відсутність прямих банківських розрахунків між країнами ісламського світу та Україною, слабка поінформованість сторін, відсутність відповідних спеціалістів, які мають досвід у сфері використання інструментів ісламського банкінгу.

Для того, щоб впровадити діяльність ісламських банків в нашій країні необхідно провести ряд фундаментальних заходів: 1) створення нормативно-правової бази для функціонування ісламських банків відповідно до норм шаріату, залучення відповідних експертів; 2) формування чіткої та логічної банківської інфраструктури; 3) розділ ісламських та традиційних фондів (кошти, призначені для інвестиції в рамках ісламських фінансових контрактів, не повинні змішуватися з неісламськими інвестиціями, традиційні банки, які матимуть бажання використовувати ісламські банківські продукти повинні гарантувати відповідне розділення фондів та відповідність усім мусульманським вимогам, створення відповідної системи обліку); 4) формування органів моніторингу, які повинні забезпечити контроль за функціонування ісламських банків, розробити правила регулювання всіх трансакцій, забезпечити клієнтам такий рівень захисту, як і клієнтам традиційних банків; 5) проведення

широкомасштабних інформаційних компаній (швидкість і успіх розвитку ісламського банку значною мірою залежать від поінформованості потенційних клієнтів та інвесторів про можливі ризики і рівень прозорості діяльності).

Таким чином, впровадження ісламських банків повинно відбуватися поступово: на початковій стадії – реалізація окремих фінансових продуктів, далі розробка механізмів ліцензування діяльності банків, розвиток небанківських фінансових інститутів, розширення асортименту ісламських фінансових послуг.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Результати проведеного дослідження вказали на те, що ісламські банки є прикладом побудови прибуткового бізнесу на принципах соціальної відповідальності, яка в традиційній економічній системі поки ще недосяжна. Філософія діяльності ісламських банків відповідає стратегічному підходу щодо реалізації корпоративної соціальної відповідальності: вони отримують свої доходи, водночас сприяють досягненню соціальних цілей суспільства. У зазначеному аспекті ісламські банки та їх продукти безумовно виступають альтернативою західної фінансової індустрії, а досвід їх роботи може бути корисний представникам традиційного бізнесу і урядовим структурам різних країн світу. Застосування фінансових інструментів ісламського банкінгу, їх соціальна орієнтованість, високий рівень моральної та етичної свідомості, в контексті рекомендацій щодо покращення функціонування банківської системи України, мали би змогу підвищити її результативність, фінансову стійкість та міжнародний імідж.

Подальшого дослідження в цьому напрямі потребує аналіз основних продуктів ісламського банкінгу та операції з ними з метою можливої імплементації у вітчизняну банківську сферу.

Список літератури

1. Антропов В.В. Исламские банки в мировой финансовой системе / В.В. Антропов // Деньги и кредит. – 2017. – № 7. – С. 57-64
2. Байрам У.Р. Исламские банки: особенности, перспективы развития в Украине / У.Р. Байрам // Экономика Крыма. – 2013. – №2 (43). – С. 206-209.
3. Галицкая О.А. Как работают исламские банки /О.А. Галицкая// [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://umma.ua/ru/article/article/Kak_rabotayut_islamskie_banki/1626 (дата звернення: 18.12.2018)

4. Ісламські банки: принципи діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://business-idea.com.ua/new-islamskie-banki-principy-deyatelnosti.html> (дата звернення: 18.12.2018)
5. Корнеєв В.В. Ісламська фінансова модель: особливості розвитку. [Електронний ресурс] / В. В. Корнеєв // Вісн. соц.екон. дослідж. – 2012. – Вип. 1 (44). – С. 312-312. – Режим доступу: http://vsed.oneu.edu.ua/files/full/1_44_2012/312318.pdf (дата звернення: 18.12.2018)
6. Особливості ісламської фінансової системи. [Текст] [Електронний ресурс] / Ю.О. Ольвінська, І.С. Келембет // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: матеріали конф. – Одеса, ОНЕУ. – С. 114 -119.
7. Пантелеєва Н.М. Ісламська банківська справа: сутність, інновації та регулювання [Електронний ресурс] // Наук. вісн.: Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – № 3. – С. 58-63. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvfb/2012_3/10.pdf (дата звернення: 18.12.2018)
8. Пшик Б.І. Ісламська фінансова модель: особливості, фінансові інструменти, світові тенденції [Електронний ресурс] // Вісн. уніту банківської справи Нац. банку України. 2013. – № 2 (17). – С. 20-24.
9. Сидоров В.И., Шеремет И.В. Исламская финансовая система как альтернатива дальнейшего развития финансовой системы Украины /В.И. Сидоров, И.В. Шеремет// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6823/2/sisifs09.pdf> (дата звернення: 18.12.2018)
10. Спасет ли исламский банкинг экономику Украины? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dip-comment.com/expert.php?watch=338> (дата звернення: 18.12.2018)
11. Трунин П.В., Каменских М.В., Муфтяхетдинова М. Исламская финансовая система: современное состояние и перспективы развития /П.В. Трунин, М.В. Каменских, М. Муфтяхетдинова // – М.: Институт экономики переходного периода, 2008. – 67 с.
12. Чугаєв О.А., Чередниченко А.В. Ісламський банкінг та його фінансові інструменти в контексті концепції потенційної моделі фінансової системи /О.А. Чугаєв, А.В.Чередниченко // Економічний часопис. – 2011. – № 4. – С.13-16
13. Global Finance: World's Best Islamic Financial Institution Awards 2018: Table of Winners, available at: <https://www.gfmag.com/magazine/may-2018/worlds-best-islamic-financial-institutions-2018-global-winners> (дата звернення: 18.12.2018)
14. Islamic Finance: A Catalyst for Shared Prosperity? Global Report on Islamic Finance 2016. Jeddah: Islamic Research and Training Institute (IRTI), 2016.
15. Islamic Banking Bulletin March 2018 available at: <http://www.sbp.org.pk/ibd/bulletin/2018/Mar.pdf> (дата звернення: 18.12.2018)
16. Pellegrini M., Grais W. (2006): “Corporate governance and Shariah compliance in institutions offering Islamic financial services”, World Bank, Policy Research working paper No. WPS4054.
17. Pervez I.A. (1990): “Islamic Banking”, Arab Law Quarterly, Vol. 5, No. 4, pp. 259-281.

References

1. Antropov, V.V. (2017), “Islamic banks in the global financial system”, *Den'gi i kredit*, vol. 7, pp. 57-64.
2. Bairam, U.R. (2013), “Islamic banks: peculiarities, perspectives of development in Ukraine”, *Jekonomika Kryma*, vol. 2 (43), pp. 206-209
3. Galickaja, O.A. (2012), “How Islamic banks work”, [Online], available at: [//umma.ua/ru/article/article/Kak_rabotayut_islamskie_banki/1626](http://umma.ua/ru/article/article/Kak_rabotayut_islamskie_banki/1626) (Accessed 18 Dec 2018).
4. Business idea (2015), "Islamic banks: principles of activity", [Online], available at:<http://business-idea.com.ua/new-islamskie-banki-principy-deyatelnosti.html> (Accessed 18 Dec 2018).
5. Korneiv, V.V. (2012), "Islamic financial model: special features", *Visnyk sotsialno-ekonomichnyh doslidjen*, [Online], vol. 1(44), available at: http://vsed.oneu.edu.ua/files/full/1_44_2012/312318.pdf, (Accessed 18 Dec 2018).
6. Ol'vinska, Yu.O. and Kelembet, I.S. (2014), "Features of the Islamic financial system", *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii Statystyka – instrument sotsialno-ekonomichnyh doslidzen'* [Conference Proceedings of the International Economic Conference. Statistics – is a tool for social economic research], National University, Odessa, Ukraine, pp. 114-119.

7. Panteleiva, N.M. (2012), "Islamic banking: the essence, innovations and regulation", *Naukovy visnyk: finansy, banky, investytsyi*, [Online], vol. 3, available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvfbi/2012_3/10.pdf (Accessed 18 Dec 2018).
8. Pshyk, B.I. (2013), "Islamic financial model: special features, financial instruments, global trends", *Visnyk universytetu bankivskoi spravy NBU*, [Online], vol. 2 (17), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2013_2_6 (Accessed 18 Dec 2018).
9. Sidorov, V.I. and Sheremet, I.V. (2009), "Islam financial system as alternative of further development of financial system of Ukraine", [Online], available at: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6823/2/sisifs09.pdf> (Accessed 18 Dec 2018).
10. DipComment (2014), "Islamic banking will save the economy of Ukraine?" [Online], available at: <http://www.dip-comment.com/expert.php?watch=338> (Accessed 18 Dec 2018).
11. Trunin P.V., Kamenskikh M.V., Muftaykhetdinova M. (2008), "Islamskaya finansovaya sistema: sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya" [The Islamic financial system: the current state and prospects for development]. Available at: <http://www.iep.ru/files/text/usaid/islam-banking.pdf>. (Accessed 18 Dec 2018).
12. Chugaev, A.A. and Cherednichenko, A.V. (2011), "Islamic banking and its financial instruments at the context of the concept for potential financial model", *Ekonomichny chasopys XXI*, [Online], vol. 3-4, available at: [http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ech/2011_3\\$4/2011_3_4/13_16.pdf](http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ech/2011_3$4/2011_3_4/13_16.pdf) (Accessed 18 Dec 2018).
13. Global Finance (2018), "World's Best Islamic Financial Institution Awards 2018: Table of Winners", available at: <https://www.gfmag.com/magazine/may-2018/worlds-best-islamic-financial-institutions-2018-global-winners> (Accessed 18 Dec 2018).
14. Islamic Finance: A Catalyst for Shared Prosperity? Global Report on Islamic Finance 2016. Jeddah: Islamic Research and Training Institute (IRTI), 2016.
15. Islamic Banking Bulletin March 2018 available at: <http://www.sbp.org.pk/ibd/bulletin/2018/Mar.pdf> (Accessed 18 Dec 2018).
16. Pellegrini M., Grais W. (2006), "Corporate governance and Shariah compliance in institutions offering Islamic financial services", *World Bank, Policy Research working paper* No. WPS4054.
17. Pervez, I. A. (1990), "Islamic Banking", *Arab Law Quarterly*, Vol. 5, No. 4, pp. 259-281.

O. Nakonechna, *PhD of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Finance and Accounting Department, International University of Finance*

Specific features of islamic banks' functioning

This article covers the study of the process of formation and development of Islamic banking environment in the global financial system. Special attention is paid to philosophy, values, principles and peculiarities of the Islamic banking sector. Detailed analysis of the products of Islamic banks has been carried out; main restrictions applied to banking operations, prohibiting speculative behaviour, unjustified risk and provision of income that does not lead to real increase in the well-being of the society, have been defined. The experience of Islamic banks in non-Muslim countries is revealed and main obstacles to its implementation into Western financial culture are listed. Based on the generalized practice of the development of Muslim finance environment, the advantages and disadvantages of Islamic banking system operation have been substantiated. The study results allowed us to suggest a series of measures on the prospects of introducing the products of Islamic banks into the domestic banking system as alternative sources of financing of economic development.

Keywords: Islamic bank, Musharakah, Sukuk, Mudaraba, Murabaha, Salam, Gharar, Maysir, Riba.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2018 р.